

ΣΕΡΖ ΛΑΤΟΥΣ ~ ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΛΙΤΗΣ ΑΦΘΟΝΙΑΣ

✘ «Εάν εξαλειφθεί ο πόνος που προκαλείται από την ανάγκη, τότε τα απλούστερα φαγητά δίνουν εξίσου μεγάλη ικανοποίηση με εκείνη που προσφέρει ένα διαιτολόγιο στο οποίο κυριαρχεί η αφθονία», Επίκουρος, *Επιστολή προς Μενοικέα*, § 130

«Όποιος έχει θέσει τον εαυτό του πέρα από κάθε επιθυμία, ποια έλλειψη μπορεί να έχει;», Σένεκας, *Για μια ευτυχισμένη ζωή*[1]

«Η υπέρτατη σοφία αυτών των καιρών ίσως να συνίσταται στο να σκέφτεται μεν κανείς απαισιόδοξα, γιατί η φύση των πραγμάτων είναι σκληρή και θλιβερή, αλλά να ενεργεί με αισιοδοξία, γιατί η ανθρώπινη παρέμβαση αποδεικνύεται αποτελεσματική για τη βελτίωση της ηθικής και της κοινωνικής ευημερίας. Επιπλέον, παρά το γεγονός ότι φαινομενικά φαίνεται να ισχύει το αντίθετο, καμία προσπάθεια για την προώθηση της δικαιοσύνης και της καλοσύνης δεν πάει χαμένη». Benoît Malon, *La Morale sociale*[2]

Η χρεοκοπία της υλοποίησης του στόχου της ευτυχίας για όλους την οποία υποσχόταν η κοινωνία της οικονομικής μεγέθυνσης μας υποχρεώνει να αναρωτηθούμε ποιο ήταν το περιεχόμενο αυτής της υπόσχεσης. Η υπερκαταλάνωση υλικών αγαθών αφήνει ένα όλο και μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού βυθισμένο στις στερήσεις, ενώ παράλληλα δεν εξασφαλίζει μια πραγματική ευημερία στους υπολοίπους. Η ρήξη που προτείνει το πρόγραμμα της αποανάπτυξης συνίσταται στη διατύπωση ενός διαφορετικού ορισμού για την ευτυχία, η οποία συνίσταται στη «λιτή αφθονία μέσα σε μια αλληλέγγυα κοινωνία». Προϋποθέτει την έξοδο από τον φαύλο κύκλο της απεριόριστης δημιουργίας αναγκών και προϊόντων, ο οποίος δημιουργεί ένα συνεχώς εντεινόμενο αίσθημα στέρησης· παράλληλα, ο εγωισμός που προωθείται από έναν ατομικισμό που καταλήγει σε μαζικοποίηση και ομοιομορφοποίηση θα πρέπει να μετριαστεί χάρη στην ανάπτυξη ενός πνεύματος συμβιωτικότητας.

Η καταναλωτική αφθονία ισχυριζόταν ότι θα φέρει την ευτυχία

μέσα από την ικανοποίηση των επιθυμιών όλων των ανθρώπων· όμως, αυτή η ικανοποίηση εξαρτιόταν από εισοδήματα που διανέμονταν με εξαιρετικά άνισο τρόπο και τα οποία αποδεικνύονταν πάντοτε ανεπαρκή για την κάλυψη των σημαντικότερων αναγκών της συντριπτικής πλειοψηφίας του πληθυσμού. Επιπλέον, η καλή λειτουργία της στην πράξη στηρίζεται σε ένα γενικευμένο αίσθημα ανικανοποίητου. Όπως γνωρίζουν καλά οι διαφημιστές, οι ευτυχισμένοι άνθρωποι είναι κακοί καταναλωτές.[3] Ακολουθώντας μια εντελώς αντίθετη λογική, η αποανάπτυξη υποστηρίζει ότι θα φέρει την ευτυχία στην ανθρωπότητα χάρη στον αυτοπεριορισμό, επιτυγχάνοντας έτσι τη λιτή αφθονία.

Ούτε οικονομική μεγέθυνση ούτε πολιτικές λιτότητας και περικοπών

Η μοναδική λύση που έχουν βρει οι κυβερνήσεις μας για την οικονομική και χρηματοοικονομική κρίση που πλήττει σήμερα την κοινωνία της κατανάλωσης είναι οι πολιτικές των περικοπών και της λιτότητας, ενώ οι αντιπολιτευόμενες δυνάμεις προωθούν μια ανάκαμψη της οικονομίας η οποία αποδεικνύεται προβληματική. Η πρώτη λύση μάς οδηγεί σε ένα αδιέξοδο που θα αποδειχθεί οδυνηρό για μεγάλο τμήμα του πληθυσμού, ενώ η δεύτερη θα είναι καταστροφική για τον πλανήτη. Εξάλλου, υπάρχει και ένα τρίτο, ακόμα χειρότερο, ενδεχόμενο: ένα πρόγραμμα το οποίο θα συνδυάζει την ανάκαμψη με τις πολιτικές λιτότητας. Κατά βάθος, αυτό ακριβώς προτάθηκε στη διάσκεψη κορυφής της G8/G20 στο Τορόντο, τον Ιούνιο του 2010. Η Γερμανίδα καγκελάρια Άγκελα Μέρκελ συνηγορούσε υπέρ μιας αυστηρής πολιτικής σκληρής λιτότητας. Καθώς ο Αμερικανός πρόεδρος Μπαράκ Ομπάμα φοβόταν ότι κάτι τέτοιο θα τσάκιζε τη δειλή ανάκαμψη της παγκόσμιας αλλά και της αμερικανικής οικονομίας, τάχθηκε υπέρ μιας ήπιας και λελογισμένης ανάκαμψης. Η τελική συμφωνία επιτεύχθηκε πάνω σε μια δυσλειτουργική σύνθεση των δύο αντίθετων απόψεων: η ανάκαμψη θα ελέγχεται από τη λιτότητα και η λιτότητα θα μετριάζεται από την ανάκαμψη. Μάλιστα, η τότε Γαλλίδα υπουργός Εθνικής Οικονομίας Κριστίν Λαγκάρντ (και σημερινή πρόεδρος του

ΔΝΤ) επινόησε το νεολογισμό «λιτάκαμψη»* (εκ των «λιτότητα» και «ανάκαμψη»). Και ο Αλαίν Μενκ, ο αμίμητος ανεπίσημος σύμβουλος του Νικολά Σαρκοζί, ο οποίος έχει αυτοανακηρυχθεί ειδικός αν και πολύ συχνά κάνει λάθος στις προβλέψεις του και στις εκτιμήσεις του, τις οποίες διατυπώνει με ιδιαίτερα πομπώδες ύφος και μεγάλη αυτοπεποίθηση, όταν ρωτήθηκε τι πρέπει να γίνει μέσα σε αυτή την εξαιρετικά κρίσιμη συγκυρία, έδωσε την εξής αξιοθαύμαστη απάντηση: Πρέπει «να πατάμε ταυτόχρονα και το φρένο και το γκάζι».

Πράγματι, για τις σημερινές κυβερνήσεις, το σύνθημα «και ανάκαμψη και λιτότητα» σημαίνει ανάκαμψη για το κεφάλαιο και λιτότητα για μας.

Στο όνομα της ανάκαμψης –η οποία εξάλλου είναι σε μεγάλο βαθμό μια αυταπάτη όσον αφορά τις επενδύσεις και μια μεγάλη απάτη όσον αφορά την απασχόληση– μειώνονται ή καταργούνται οι εργοδοτικές εισφορές στην κοινωνική ασφάλιση, ο φόρος επί των εταιρικών κερδών και ο «επαγγελματικός φόρος»*. Οι κυβερνήσεις παραιτούνται από οποιαδήποτε φορολόγηση των υπερκερδών του τραπεζικού και του χρηματοοικονομικού τομέα, ενώ η λιτότητα πλήττει με σφοδρότητα τους μισθωτούς και τις μεσαίες και κατώτερες τάξεις, μέσα από τη μείωση των μισθών, τις περικοπές στις κοινωνικές παροχές, την αύξηση του ορίου συνταξιοδότησης και τον περιορισμό του ύψους της σύνταξης (η οποία οδηγεί με συγκεκριμένο τρόπο στην ιδιωτικοποίηση του ασφαλιστικού συστήματος).[4] Το επιστέγασμα αυτής της καταστροφικής μανίας –το οποίο υποτίθεται ότι θα προετοιμάσει την ανάκαμψη– είναι η διάλυση των δημόσιων υπηρεσιών και η ταχύτατη ιδιωτικοποίηση οποιουδήποτε τομέα έχει απομείνει μη ιδιωτικός. Γινόμαστε μάρτυρες ενός περίεργου, μαζοχιστικού διαγωνισμού λιτότητας. Μιας λιτότητας η οποία δεν έχει καμία σχέση με την «αυστηρότητα» που πρότεινε ο Ιβάν Ίλιτς και την οποία εγώ προτιμώ να αποκαλώ «λιτή ζωή»: αντίθετα, αυτή η νεοφιλελεύθερη λιτότητα δεν στερεί μόνο το περιττό, αλλά και ένα όλο και μεγαλύτερο μέρος των αναγκαίων αγαθών.[5] Η χώρα Α εξαγγέλει μείωση μισθών κατά 20% και, αμέσως, η χώρα Β μειοδοτεί με 30%,

ενώ η χώρα Γ, για να μην υστερεί, εξαγγέλλει ακόμα πιο δρακόντεια μέτρα. Και όλα αυτά για να μη δυσαρεστηθούν οι οίκοι αξιολόγησης και οι διεθνείς χρηματαγορές από τις οποίες έχουν λάβει δάνεια οι κυβερνήσεις των χωρών Α, Β και Γ. Καθώς ο πληθυσμός καλείται από την πανταχού παρούσα διαφήμιση να συνεχίσει να καταναλώνει συνεχώς περισσότερο παρά το γεγονός ότι δεν έχει τα αναγκαία μέσα για να το κάνει, και, συνεπώς, οφείλει να δανείζεται χωρίς να υπάρχει προοπτική να αποπληρώσει τα χρέη του, έχει σχεδόν παραλύσει, διακατέχεται από ένα αίσθημα ενοχής και αντιδρά ελάχιστα, αφού αδυνατεί να διακρίνει κάποια αξιόπιστη εναλλακτική πολιτική. Καλείται να μετανοήσει για την καταναλωτική ψεύτικη γιορτή στην οποία έχει ενδώσει, ενώ ταυτόχρονα οφείλει να τη συνεχίζει βυθισμένος στην κατήφεια.

Το μόνο αποτέλεσμα που μπορεί να έχει αυτή η πολιτική της ηλίθιας λιτότητας είναι να πυροδοτήσει έναν κύκλο αποπληθωρισμού ο οποίος θα βαθύνει την ύφεση, την οποία δεν θα κατορθώσει να αποτρέψει μια ανάκαμψη που θα έχει αμιγώς κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Δεδομένου δε ότι τα κράτη θα έχουν υποστεί οικονομική αφαίμαξη, δεν θα είναι πλέον σε θέση να ξανα σώσουν τις τράπεζες διαθέτοντας και πάλι δισεκατομμύρια δολάρια.

Μπροστά σε αυτή την ιδιαίτερα έντονη απειλή, καλοπροαίρετα άτομα, όπως ο Αμερικανός οικονομολόγος Τζόζεφ Στίγκλιτς, συνιστούν τις παλιές κεϋνσιανές συνταγές της ανάκαμψης της κατανάλωσης και των επενδύσεων, χάρη στις οποίες θα ξαναρχίσει η οικονομική μεγέθυνση. Αυτή η θεραπεία δεν είναι η επιθυμητή. Και δεν είναι επιθυμητή επειδή ο πλανήτης δεν μπορεί πλέον να την αντέξει· ίσως μάλιστα και να μην είναι δυνατή, δεδομένου ότι εξαντλούνται οι φυσικοί πόροι (με την ευρύτερη έννοια του όρου). Ήδη από τη δεκαετία του 1970, το κόστος της οικονομικής μεγέθυνσης είναι υψηλότερο από τα οφέλη της. Τα κέρδη παραγωγικότητας που μπορούμε να αναμένουμε είναι πλέον μηδενικά, ή σχεδόν μηδενικά. Για να διατηρήσουμε απλώς για μερικά χρόνια την αυταπάτη της οικονομικής μεγέθυνσης θα

έπρεπε να ιδιωτικοποιήσουμε και να εμπορευματοποιήσουμε τα τελευταία καταφύγια της κοινωνικής ζωής, καθώς και να αυξήσουμε την αξία μιας αμετάβλητης –ή και μειούμενης– μάζας καταναλωτικών αγαθών. Αυτό το σοσιαλδημοκρατικό πρόγραμμα το οποίο προσπαθούν να «πουλήσουν» τα κόμματα της αντιπολίτευσης δεν είναι αξιόπιστο, επειδή αυτά τα κόμματα δεν είναι σε θέση να αμφισβητήσουν τον νεοφιλελεύθερο ζουρλομανδύα που απαιτεί την τυφλή συμμόρφωση με τα μονεταριστικά δόγματα (πόσω μάλλον που τα ίδια συνέβαλλαν στην ύφασή του κατά τη διάρκεια της τελευταίας τριαντακονταετίας). Η κερδοσκοπία στον κλάδο των ακίνητων την περίοδο 1990-2000 και η αύξηση της τιμής του σιταριού και των υπόλοιπων τροφίμων το 2008, η οποία διαδέχθηκε την αύξηση της τιμής του πετρελαίου το 2007, μας έχουν ήδη δώσει μια πρόγευση των εφαρμοζόμενων πολιτικών που επιδιώκουν την οικονομική μεγέθυνση μέσα σε μια συγκυρία η οποία κάθε άλλο παρά ευνοεί την προώθηση του στόχου της πλήρους απασχόλησης. Το παράδειγμα της Ελλάδας του 2009 είναι αρκετά εύγλωττο και συνοψίζει με τον καλύτερο τρόπο τη χρεοκοπία της ψευδοεναλλακτικής λύσης: ο λαός ψηφίζει μαζικά ένα σοσιαλιστικό κόμμα το οποίο προβάλλει ένα τυπικά σοσιαλδημοκρατικό πρόγραμμα. Όμως, μόλις η κυβέρνηση βρέθηκε αντιμέτωπη με τις πιέσεις των χρηματαγορών, άρχισε να εφαρμόζει μια νεοφιλελεύθερη πολιτική λιτότητας, υπακούοντας στις προσταγές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Από την πλευρά του, είναι πολύ πιθανό ότι ο ελληνικός λαός δεν θα δεχόταν τις συνέπειες τις οποίες προϋποθέτει η ρήξη που είναι αναγκαία για την εφαρμογή μιας διαφορετικής πολιτικής: έξοδος από το ευρώ, άρνηση πληρωμής τουλάχιστον ενός μέρους του δημόσιου χρέους της χώρας, εξοστρακισμός από την Ευρώπη, φυγή κεφαλαίων, εμπάργκο από τις «ζημιωθείσες» χώρες. Σε κάθε περίπτωση, η ανάκαμψη της οικονομικής μεγέθυνσης η οποία θα ήταν δυνατόν να επιδιωχθεί στο επίπεδο μιας μικρής χώρας (Ελλάδα, Ουγγαρία, Ιρλανδία) που θα επέλεγε το δρόμο της αυτονομίας εξακολουθεί να παραμένει προβληματική σε παγκόσμιο επίπεδο. Και όμως, η μοναδική λύση που προτείνεται για την καταστροφή που προκαλεί ο νεοφιλελευθερισμός είναι αυτά τα ψευτοφάρμακα της –λιγότερο ή

περισσότερο αξιόπιστης– οικονομικής μεγέθυνσης.

Πώς θα λύσει η αποανάπτυξη τα πιεστικά προβλήματα των κρατών μας;

Όσο και αν το πρόγραμμα της δημιουργίας μιας κοινωνίας της αποανάπτυξης είναι αξιόπιστο σε μακροπρόθεσμο επίπεδο, πώς σκοπεύουν οι αρνητές της οικονομικής μεγέθυνσης να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις με τις οποίες θα βρεθούμε αντιμέτωποι στο άμεσο μέλλον; Για παράδειγμα, ποια λύση προτείνουν για το πρόβλημα του δημόσιου χρέους και της ανεργίας;

Σε μια κοινωνία αποανάπτυξης, είναι πολύ πιθανόν ότι το πρόβλημα του δημόσιου χρέους ούτε καν θα τίθεται. Κατ' αρχάς, σύμφωνα με όσα πιστεύουν οι υπέρμαχοί της, ο προϋπολογισμός θα είναι ισοσκελισμένος και τα έσοδα που θα προέρχονται από τη φορολόγηση θα καλύπτουν τις κρατικές δαπάνες. Πρώτα από όλα, θα υπάρχει μια νέα φορολογική λογική. Σε μια αυτόνομη κοινωνία που θα είναι απελευθερωμένη από τη λατρεία της οικονομικής μεγέθυνσης, οι πόροι του κράτους θα προέρχονται κυρίως από άμεσους προοδευτικούς φόρους, οι οποίοι αποτελούν τη δικαιότερη μορφή φορολογίας. Δεδομένου ότι το πρόγραμμα της αποανάπτυξης προβλέπει την καθιέρωση ενός ανώτατου επιτρεπόμενου εισοδήματος, η προοδευτικότητα της φορολογικής κλίμακας θα μπορούσε να φτάνει ακόμα και το 100% για όσα εισοδήματα ξεπερνούν αυτό το ανώτατο όριο. Συμπληρωματικό ρόλο θα μπορούσε να διαδραματίσει μια έμμεση φορολόγηση η οποία θα επιβληθεί ή θα διατηρηθεί στα προϊόντα πολυτελείας. Σύμφωνα δε με την ιδιαίτερα οξυδερκή πρόταση του Πωλ Αριές, θα μπορούσε να επιβαρύνει την *κακή χρήση* φυσικών πόρων, υπηρεσιών ή αγαθών.[6] Αντί για ένα φθίνον τιμολόγιο όπως αυτό που ισχύει σήμερα για το νερό, το ηλεκτρικό ρεύμα, το φυσικό αέριο, το τηλέφωνο κ.λπ., θα μπορούσε να ισχύει το αντίθετο: πέρα από μια ποσότητα η οποία θα αντιστοιχεί στη βασική κατανάλωση, και η οποία θα παρέχεται δωρεάν ή με ελάχιστο τίμημα, η υπερκατανάλωση θα επιβαρύνεται με ένα συνεχώς υψηλότερο τιμολόγιο. Τα δημόσια έσοδα θα μπορούσαν να συμπληρωθούν και

από τα ποσά που θα προκύψουν από την καθιέρωση ενός υψηλού φόρου που θα επιβάλλεται στις μεγάλες περιουσίες (πολυτελείς εξοχικές κατοικίες, σκάφη αναψυχής, στάβλοι με καθάραιμα άλογα ιπποδρομιών, κ.λπ.), έτσι ώστε να αποφεύγονται οι μεγάλες περιουσιακές ανισότητες. Εάν για κάποιον απρόβλεπτο λόγο τύχει να υπερβούν οι δαπάνες τα έσοδα, τότε δεν θα έπρεπε να αποτελεί ταμπού η προσφυγή στην έκδοση χρήματος για να χρηματοδοτηθεί το δημοσιονομικό έλλειμμα. Όπως υποστήριζε ο Κένυς, οι μόνοι που θα αντιμετώπιζαν πρόβλημα στην περίπτωση μιας ελαφράς διάβρωσης της αξίας του νομίσματος («a general rise of price level») θα ήταν οι εισοδηματίες· και ο Κένυς επιθυμούσε την ευθανασία των ραντιέρηδων. Στην κοινωνία της αγοράς, οι τραπεζίτες και η πλειονότητα των πολιτικών είναι ένθερμοι οπαδοί του δανεισμού του κράτους από τις χρηματαγορές, γιατί με αυτόν τον τρόπο υποτίθεται ότι αποφεύγεται η φρίκη του πληθωρισμού, ενώ παράλληλα δίνεται η ευκαιρία στις τράπεζες να προβούν σε ιδιαίτερα αποδοτικές τοποθετήσεις των κεφαλαίων τους· όσο για τους πολιτικούς, ο λόγος για τον οποίο υιοθετούν με τόση προθυμία αυτή τη «λύση» είναι επειδή τους επιτρέπει να αναβάλλουν την αύξηση της φορολογικής πίεσης που βαρύνει τους φορολογούμενους. Για αυτούς ακριβώς τους λόγους, ένα κράτος το οποίο θα έχει επιλέξει την οδό της αποανάπτυξης θα πρέπει να αποφύγει πάση θυσία το δανεισμό από τις χρηματαγορές. Εύκολα καταλαβαίνει κανείς ότι μια χώρα όπως η Γαλλία, η οποία επί δεκαετίες κατέφευγε συστηματικά στο δανεισμό για να χρηματοδοτεί τα ελλείμματά της, χρειάζεται οπωσδήποτε την οικονομική μεγέθυνση η οποία εγγυάται την τακτική αύξηση των φορολογικών εσόδων με τα οποία θα πραγματοποιηθεί η εξυπηρέτηση του χρέους, δηλαδή η αποπληρωμή των παλαιότερων δανείων και των τόκων τους. Σήμερα, ένα ολοένα αυξανόμενο μερίδιο των ποσών που συγκεντρώνονται με την άμεση και την έμμεση φορολόγηση δεν χρησιμοποιείται πλέον για τη χρηματοδότηση της λειτουργίας του κράτους αλλά για τον πλουτισμό των κατόχων των τίτλων του κρατικού χρέους (τράπεζες, ιδιωτικά συνταξιοδοτικά ταμεία, ασφαλιστικές εταιρείες, κερδοσκοπικά κεφάλαια, κ.λπ.). Για να γίνει λιγότερο ανυπόφορη η άδικη φύση του καπιταλιστικού συστήματος,

καθίσταται αναγκαία η πάση θυσία οικονομική μεγέθυνση, εις βάρος της φύσης και των μελλοντικών γενεών. Σε μια κοινωνία της οικονομικής μεγέθυνσης χωρίς οικονομική μεγέθυνση –όπως είναι, λίγο ως πολύ, η δική μας αυτή τη στιγμή–, το κράτος βρίσκεται δεμένο χειροπόδαρα και παραδομένο στο έλεος των δανειστών του, των χρηματαγορών, οι οποίοι πάντα καταλήγουν να του επιβάλλουν την εφαρμογή μιας δραστηκής πολιτικής μισθολογικής λιτότητας που συνοδεύεται από τη διάλυση των δημόσιων υπηρεσιών και την ιδιωτικοποίηση όσων από τα ασημικά της χώρας είναι ακόμα δυνατόν να πουληθούν. Όλα αυτά εγκυμονούν τον κίνδυνο του αποπληθωρισμού και της πυροδότησης ενός υφειακού φαύλου κύκλου. Ο λόγος για τον οποίο οφείλουμε να εγκαταλείψουμε την κοινωνία της οικονομικής μεγέθυνσης και να οικοδομήσουμε μια κοινωνία της αποανάπτυξης συνίσταται στην αποφυγή αυτού ακριβώς του φαινομένου του φαύλου κύκλου.

Και αν οι αρνητές της οικονομικής μεγέθυνσης καλούνταν να διαχειριστούν τις υποθέσεις μιας χώρας –της Ελλάδας, για παράδειγμα–, ποια πολιτική θα εφαρμοζόταν; Η άρνηση εξυπηρέτησης του χρέους, δηλαδή η χρεοκοπία του κράτους, θα μπορούσε να αποτελέσει ένα πολύ δυνατό φάρμακο το οποίο θα έλυne απλούστατα το πρόβλημα καταργώντας το. Παρόμοια ενέργεια θα ήταν μια δίκαιη ανταμοιβή για τη διπρόσωπη στάση που κράτησε η «Goldman Sachs», η οποία, ως σύμβουλος και ελεγκτής, πληρώθηκε για να εξωραΐσει τους λογαριασμούς του κράτους ενώ ταυτόχρονα κερδοσκοπούσε ποντάροντας πάνω στην ευάλωτη θέση στην οποία βρισκόταν η χώρα. Ωστόσο, αυτή η ριζοσπαστική λύση την οποία θα υιοθετούσαν με προθυμία οι οπαδοί της αποανάπτυξης αποκλείστηκε αμέσως. Οι ιθύνοντες –χρηματοπιστωτικός τομέας, πολιτικοί, Ευρωπαίοι– προτίμησαν να αποφύγουν τη στάση πληρωμών και να προχωρήσουν στην «αναδιάρθρωση» του κρατικού χρέους της Ελλάδας. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι είναι πολύ πιο εύκολο να δοθεί μια θεωρητική απάντηση απλώς για το ζήτημα του χρέους των κρατών από ό,τι να δοθεί λύση στο πρόβλημα της ραγδαίας αύξησης των απαιτήσεων που δημιουργούνται σε παγκόσμιο επίπεδο από την έξαρση της κερδοσκοπίας στον χρηματοοικονομικό κλάδο. Πράγματι, σύμφωνα

με την Τράπεζα Διεθνών Διακανονισμών της Βασιλείας, το Φεβρουάριο του 2008, η δημιουργία παράγωγων χρηματοοικονομικών προϊόντων έφτανε τα 600 τρισ. Δολάρια, δηλαδή 11 ως 15 φορές το παγκόσμιο ΑΕΠ! [7] Από τη στιγμή που παρατηρούνται παρόμοια επίπεδα, το μόνο που μπορούμε να περιμένουμε είναι η κατάρρευση και, σε παρόμοια περίπτωση, μέχρι και οι οπαδοί της αποανάπτυξης δεν έχουν να προτείνουν καμία θαυματουργό λύση που θα εξασφάλιζε την ομαλή προσγείωση... Το χρέος των κρατών, ακόμα και των πλέον υπερχρεωμένων, δεν ξεπερνάει συνήθως το ύψος του ΑΕΠ τους. Όσο και αν πρόκειται για υπερβολικά υψηλά ποσά, η διαχείριση της κατάστασης εξακολουθεί να είναι εφικτή.

Η απλή και ξεκάθαρη διαγραφή του δημόσιου χρέους δεν θα έπληττε μόνο τις τράπεζες και τους κερδοσκόπους, αλλά –άμεσα και έμμεσα– και τους μικροκαταθέτες που εμπιστεύτηκαν το κράτος τους. Χωρίς αμφιβολία, είναι προτιμότερη μια αναδιάρθρωση του χρέους η οποία θα προκύψει μέσα από διαπραγματεύσεις (πράγμα που ισοδυναμεί με μια μερική χρεοκοπία), όπως συνέβη στην Αργεντινή μετά την κατάρρευση του πέσο το 2001. Ακόμα, μπορεί να προβλέπεται η διατήρηση ολόκληρης της αξίας των τίτλων για τους μικροκαταθέτες και η υποτίμησή τους κατά 40% ως 60% στην περίπτωση όλων των υπόλοιπων κατόχων τους. Για την αποπληρωμή του εναπομένοντος μέρους του χρέους, θα ήταν καλοδεχούμενη μια αύξηση των φορολογικών εσόδων, με την επιβολή μιας έκτακτης εισφοράς επί των κερδών του χρηματοοικονομικού τομέα (για παράδειγμα, αν και δεξιά, η λαϊκίστικη κυβέρνηση της Ουγγαρίας δεν δίστασε να προβεί σε παρόμοια ενέργεια) και την υιοθέτηση μιας προοδευτικής φορολογικής κλίμακας. Στην περίπτωση της Γαλλίας, το πρώτο μέτρο που θα έπρεπε να ληφθεί θα ήταν η κατάργηση της «φορολογικής ασπίδας».* Επιπλέον, συνιστούμε την προσφυγή στην εκτύπωση χρήματος και, συνεπώς, σε έναν ελεγχόμενο πληθωρισμό (της τάξης του 5% ετησίως). Αυτό το κεϋνσιανό μέτρο, το οποίο θα τονώσει την οικονομική δραστηριότητα χωρίς ωστόσο να εντάσσεται στη λογική της απεριόριστης οικονομικής μεγέθυνσης, θα διευκολύνει την επίλυση των προβλημάτων που θα δημιουργήσει η εγκατάλειψη της θρησκείας της οικονομικής μεγέθυνσης.

Πράγματι, ο πρώτος στόχος της μετάβασης στην κοινωνία της αποανάπτυξης θα πρέπει να είναι η επιδίωξη της πλήρους απασχόλησης, έτσι ώστε να περιοριστεί η εξαθλίωση στην οποία έχει βυθιστεί ένα τμήμα του πληθυσμού. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να επιτευχθεί αφ' ενός χάρη στη συστηματική «επανατοπικοποίηση» (relocalisation), δηλαδή στην επιστροφή της παραγωγικής δραστηριότητας στη χώρα όπου καταναλώνονται τα προϊόντα, αφ' ετέρου στη σταδιακή αλλαγή του παραγωγικού προσανατολισμού ο οποίος θα συνεπάγεται την εγκατάλειψη παρασιτικών δραστηριοτήτων (όπως ο τομέας της πυρηνικής ενέργειας, ή η βιομηχανία όπλων). Ασφαλώς, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε και τη γενναία μείωση του χρόνου εργασίας. Βέβαια, στα λόγια η υλοποίηση παρόμοιου προγράμματος δεν φαντάζει ιδιαίτερα δύσκολη. Στην πράξη, στην περίπτωση της Ελλάδας (ή της Ιρλανδίας), προϋποθέτει κατ' αρχάς την έξοδο από το ευρώ και την επιστροφή στο προηγούμενο εθνικό νόμισμα και σε όλα όσα αυτή η ενέργεια συνεπάγεται: έλεγχο των συναλλαγματικών ισοτιμιών και επαναφορά των τελωνείων. Ο επιλεκτικός προστατευτισμός στον οποίο στηρίζεται αυτή η στρατηγική θα κάνει τους τεχνοκράτες των Βρυξελλών και του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου να φρίξουν. Θα πρέπει λοιπόν να περιμένουμε ότι θα υπάρξουν μέτρα αντιποίνων και απόπειρες αποσταθεροποίησης από το εξωτερικό, στις οποίες θα προστεθεί και το σαμποτάζ που θα επιχειρήσουν στο εσωτερικό της χώρας όλοι εκείνοι των οποίων θα θίγονται τα συμφέροντα. Συνεπώς, αυτό το πρόγραμμα –το οποίο απέχει ακόμα πάρα πολύ από την αναγκαία «έξοδο από την οικονομία» την οποία προτείνει η αποανάπτυξη– φαντάζει σήμερα εξαιρετικά ουτοπικό· όμως, όταν θα έχουμε φτάσει στον πάτο του οικονομικού μαρασμού και θα έχουμε βρεθεί αντιμέτωποι με την πραγματική κρίση, τότε αυτό το πρόγραμμα θα μας φαίνεται επιθυμητό και ρεαλιστικό.

Φυσικά το πρόγραμμα της εγκατάλειψης της κοινωνίας της κατανάλωσης και της οικοδόμησης μιας κοινωνίας της «λιτής αφθονίας» θα δημιουργήσει παρανοήσεις, θα εγείρει ενστάσεις και θα συναντήσει αντιστάσεις, όποια και αν είναι η θεωρία και η πρακτική που θα υιοθετηθεί.[8] Κατ' αρχάς, θα μας πουν ότι

η έκφραση «λιτή αφθονία» είναι ένα οξύμωρο σχήμα λόγου, έτι χειρότερο και από εκείνο της «αιεφόρου ανάπτυξης», την οποία εμείς καταγγέλλουμε με κάθε ευκαιρία.

θα υποστηρίξουν ότι, στην εσχάτη των περιπτώσεων, θα μπορούσαν να φανταστούν και να αποδεχθούν «μια ευημερία χωρίς οικονομική μεγέθυνση», [9] όχι όμως και μια αφθονία μέσα στη λιτότητα: κατά τη γνώμη τους, κάτι τέτοιο είναι πραγματικά υπερβολικό! Πράγματι, όσο μένουμε εγκλωβισμένοι μέσα στο φαντασιακό της οικονομικής μεγέθυνσης, το μόνο που μπορούμε να διακρίνουμε στην αποανάπτυξη είναι μια ανυπόφορη πρόκληση. Αντίθετα, αν κατορθώσουμε και απελευθερωθούμε έστω και ελάχιστα από την καταναλωτική και παραγωγίστικη προπαγάνδα, γίνεται προφανές ότι η λιτή ζωή είναι μια από τις προϋποθέσεις για οποιαδήποτε μορφή αφθονίας. Φυσικά, όπως συμβαίνει και σε οποιαδήποτε άλλη ανθρώπινη κοινωνία, μια κοινωνία της αποανάπτυξης θα πρέπει να οργανώσει από τη μία την παραγωγή των αγαθών που είναι αναγκαία για την ικανοποίηση των βιοτικών αναγκών της κοινωνίας, και από την άλλη ολόκληρο το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα κληθεί να λειτουργήσει η κοινωνία· με άλλα λόγια, θα πρέπει να χρησιμοποιεί με λογικό τρόπο τους φυσικούς πόρους του περιβάλλοντός της και να τους καταναλώνει για την παραγωγή υλικών αγαθών και υπηρεσιών. Όμως, αυτό θα το κάνει κατά κάποιον τρόπο όπως οι «κοινωνίες της αφθονίας» της Λίθινης Εποχής που περιγράφει ο ανθρωπολόγος Μάρσαλ Σαλίνς, οι οποίες δεν εισήλθαν ποτέ στο στάδιο της οικονομίας [10] και αγνοούσαν τα ασφυκτικά δεσμά της σπανιότητας, των αναγκών, των οικονομικών υπολογισμών και του Homo oeconomicus. Τα φαντασιακά θεμέλια στα οποία στηρίζεται ο θεσμός της οικονομίας θα πρέπει να επανεξεταστούν. [11] Ο Ζαν Μπωντριγιάρ το είχε πολύ σωστά προβλέψει στην εποχή του: «Μια από τις αντιφάσεις της οικονομικής μεγέθυνσης είναι ότι παράγει ταυτόχρονα αγαθά και ανάγκες, αλλά δεν τα παράγει με τον ίδιο ρυθμό». Από αυτό το γεγονός προκύπτει μια «ψυχολογική εκπτώχευση», ένα γενικευμένο αίσθημα ανικανοποίητου το οποίο «ορίζει την κοινωνία της οικονομικής μεγέθυνσης ως το αντίθετο της κοινωνίας της αφθονίας». [12] Έτσι, η πραγματική φτώχεια συνίσταται στην

απώλεια της αυτονομίας και σε μια εξάρτηση από τον καταναλωτισμό η οποία θυμίζει τοξικομανία. Μια ινδιάνικη παροιμία λέει: «Η εξάρτηση συνεπάγεται φτώχεια, η ανεξαρτησία σημαίνει ότι αποδέχεσαι ότι δεν θα γίνεις πλούσιος». Συνεπώς, εμείς που είμαστε αιχμάλωτοι τόσων πολλών αντικειμένων τα οποία έχουν σχεδόν μετατραπεί σε τεχνητά μέλη μας, είμαστε φτωχοί, και, για την ακρίβεια, εξαθλιωμένοι. Εάν ξαναβρούμε την εκούσια λιτή ζωή, θα μπορέσουμε να ανοικοδομήσουμε μια κοινωνία της αφθονίας στη βάση εκείνου που ο Ιβάν Ίλιτς αποκαλούσε «μοντέρνα διαβίωση»: πρόκειται για «έναν τρόπο ζωής μέσα σε μια μεταβιομηχανική κοινωνία, στην οποία οι άνθρωποι έχουν κατορθώσει να περιορίσουν την εξάρτησή τους από την αγορά· αυτό το έχουν επιτύχει προστατεύοντας –με πολιτικά μέσα– μια υποδομή στην οποία οι τεχνικές και τα εργαλεία χρησιμεύουν κατά κύριο λόγο στη δημιουργία αξιών χρήσης, οι οποίες, όχι μόνο δεν θα εκφράζονται με ποσοτικό τρόπο, αλλά και θα είναι αδύνατο να ποσοτικοποιηθούν από τους επαγγελματίες παραγωγούς αναγκών».[13]

Συνεπώς, η μεγέθυνση της ευημερίας αποτελεί την πλέον ενδεδειγμένη οδό που οδηγεί στην αποανάπτυξη, δεδομένου ότι, όταν είναι κανείς ευτυχισμένος, είναι λιγότερο δεκτικός στην τηλεοπτική προπαγάνδα και στην ψυχολογική εξάρτηση από τις παρορμητικές αγορές. Ουσιαστικά, το ζητούμενο είναι η έξοδος από το φαντασιακό της ανάπτυξης και της οικονομικής μεγέθυνσης και η επανένταξη του τομέα της οικονομίας στον κοινωνικό και στον πολιτικό τομέα μέσα από την υπέρβασή του –ή την κατάργηση του (aufheben)–, ακριβώς όπως μας το είχε υποσχεθεί ο μαρξισμός, χωρίς ωστόσο να κατορθώσει να το υλοποιήσει. Το 1923, ο Γκέοργκ Λούκατς, ο πλέον διορατικός μαρξιστής διανοητής της εποχής του, έγραφε τα εξής για τη «σοσιαλιστική οικονομία» του μέλλοντος: «Ωστόσο, αυτή η “οικονομία” δεν έχει πλέον τη λειτουργία που είχε στο παρελθόν κάθε οικονομία, οφείλει να είναι η υπηρέτρια μιας κοινωνίας η οποία διευθύνεται με συνειδητό τρόπο· οφείλει να απολέσει την εμμονή της να κατέχει δεσπόζουσα θέση, καθώς και την αυτονομία της η οποία τη μετέτρεπε σε οικονομία· οφείλει να καταργηθεί ως

οικονομία». [14]

Με αυτήν ακριβώς την αντίληψη για το σοσιαλισμό προσπαθεί να επανασυνδεθεί η αποανάπτυξη. Η λιτή αφθονία αποτελεί έναν ορίζοντα νοημάτων για μια έξοδο από την κοινωνία της κατανάλωσης, αλλά επίσης και έναν βραχυπρόθεσμο πολιτικό στόχο ο οποίος, στη σημερινή συγκυρία της ύφεσης και της καταστολής, μπορεί να αντιταχθεί στις νεοφιλελεύθερες ή στις κεϋνσιανές ψευδοθεραπείες. Φυσικά, παρόμοιο εικονοκλαστικό πρόγραμμα θα βρεθεί αντιμέτωπο με την αδυναμία κατανόησής του, αλλά και με ενστάσεις.

* Latouche Serge, *Προς μια κοινωνία της λιτής αφθονίας: παρανοήσεις και διαμάχες γύρω από την αποανάπτυξη* (μτφρ. Παπακριβόπουλος Βασίλης), Αθήνα: Εκδόσεις των Συναδελφών, 2013, σσ. 17 – 31.

[1] *Mille et une nuits*, Παρίσι 2000, σ. 29 [Για μια ευτυχισμένη ζωή, εισ.-μτφρ.-σχλ. Νίκος Πετρόχειλος, Πατάκης, Αθήνα 1996, σ. 76].

[2] *Morale sociale. Morale socialiste et politique réformiste* (1885), σ. 372, αναφέρεται από Philippe Chanial, *La Délicate Essence du socialisme. L'association, l'individu et la République*, Le Bord de l'eau, Λορμόν 2009, σ. 77.

[3] Stefano Bartolini. *Manifesto per la felicità. Come passare dalla società del ben-avere a quella del bon-essere*, Donzelli, Ρώμη, 2010, σ. 231.

* Στη γαλλική γλώσσα, ο νεολογισμός «rilance» είναι πολύ πιο επιτυχημένος, καθώς είναι πολύ κοντύτερα στη λέξη «reliance» («ανάκαμψη»). (Σ.τ.Μ.)

* Στη Γαλλία, αυτός ο –αρκετά υψηλός– φόρος που επιβάλλεται στις επιχειρήσεις και στους ελευθέριους επαγγελματίες αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους πόρους της τοπικής αυτοδιοίκησης. (Σ.τ.Μ.)

[4] Thomas Piketty, «Liliane Bettencourt paie-t-elle des impôts?», *Liberation*, 13 Ιουλίου 2010.

[5] «Τόσο για τον Αριστοτέλη, όσο και για τον Θωμά τον Ακινάτη, αυτή (η αυστηρότητα) αποτελεί το θεμέλιο στο οποίο

στηρίζεται η φιλία. Μιλώντας για το οργανωμένο και δημιουργικό παιχνίδι, ο Ακινάτης ορίζει την αυστηρότητα ως μια αρετή η οποία δεν αποκλείει όλες τις ηδονές, αλλά μόνο εκείνες οι οποίες υποβαθμίζουν την προσωπική σχέση. Η αυστηρότητα αποτελεί μέρος μιας άλλης, πιο ευαίσθητης και εύθραυστης αρετής, η οποία την υπερβαίνει και τη συμπεριλαμβάνει: της χαράς, της ευθυμίας, της φιλίας», στο Ivan Illich, *La Convivialité, Le Seuil*, Παρίσι 1973, σ. 14.

[6] Paul Ariès, *Le Mésusage. Essai sur l'hypercapitalisme*, Parangon, Λιόν 2007.

[7] Alberto Castagnola, *La fine del liberismo. Guida alla grande crisi finanziaria*, Carta, Ρώμη, σ. 58.

* Επρόκειτο για ένα από τα πρώτα μέτρα που έλαβε ο Νικολά Σαρκοζί: περιορίζει σημαντικά τη μέγιστη συνολική φορολογική επιβάρυνση των πλουσιότερων στρωμάτων. (Σ.τ.Μ.)

[8] Βλ. Serge Latouche, *Sortir de la société de consommation. Voix et voies de la société de consommation. Voix et voies de la décroissance*, ό.π.

[9] Σύμφωνα με την πρόταση του Τιμ Τζάκσον, πρώην συμβούλου για το περιβάλλον της κυβέρνησης των Εργατικών, στο Tim Jackson, *Prosperité sans croissance*, De Boeck, Βρυξέλλες, 2010.

[10] «Στις παραδοσιακές κοινωνίες, [...] από δομική άποψη, η οικονομία δεν υπάρχει», στο Marshall Sahlins, *Âge de pierre, âge d'abondance. L'économie des sociétés primitives* (1972), Gallimard, Παρίσι 1976, σ. 118. «Στην εξωτερική πραγματικότητα, δεν υπάρχει τίποτε το οποίο να μοιάζει με μια οικονομία μέχρι τη στιγμή όπου κατασκευάζουμε παρόμοιο αντικείμενο», στο Louis Dumont, *Homo æqualis*, Gallimard, Παρίσι 1977, σ. 33.

[11] Βλ. Gilbert Rist, *L'économie ordinaire entre songes et mensonges*, Presse de Sciences-Po, Παρίσι 2010.

[12] Jean Baudrillard, *La Société de consommation*, Denoël, Παρίσι, 1970, σ.83-87.

[13] Ivan Illich, *Le Chômage créateur*, Le Seuil, Παρίσι, 1977, σ.87-88.

[14] Αναφέρεται από Anselm Jappe, «Le "Côté obscur" de la

valeur et le don», στο *Revue du MAUSS*, τχ. 43, δεύτερο εξάμηνο 2009, σ. 98.

Πηγή/φωτογραφία: respublica.gr

Ο [Σερζ Λατούς](#) γεννήθηκε το 1940 στη Βαν. Σπούδασε πολιτικές επιστήμες, φιλοσοφία και οικονομικές επιστήμες. Είναι ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Paris-Sud (Ορσέ) και ειδικός στις οικονομικές και πολιτικές σχέσεις Βορρά-Νότου και στην επιστημονολογία των κοινωνικών επιστημών. Έχει διδάξει επίσης στη Λιλ της Γαλλίας, καθώς και στο Κονγκό και στο Λάος. Από το 2002 έχει αφιερωθεί στη μελέτη της απο-ανάπτυξης. Κυριότερα έργα του: “Η άλλη Αφρική: ανάμεσα στο δώρο και την αγορά” 1998, “Το “ά-λογο του οικονομικού λόγου” 2001, “Δικαιοσύνη δίχως όρια” 2003, “Η αποαποικιοποίηση του φαντασιακού” 2003, κ.ά.